

Salvador Espriu

Visat núm. 12
(octubre 2011)

Quan va aparèixer *Cementiri de Sinera* el 1946, Espriu era conegut sobretot com a narrador: els poemes que havia escrit durant el decenni dels anys trenta, els havia destruït pràcticament tots i, després de la Guerra Civil, n'havia donat a conèixer sols algunes poques mostres (que després formarien part de *Les hores i Mrs. Death*, 1952) a les sessions dels Amics de la Poesia (1942) i en la revista *Poesia* (1944-1945).

No és casualitat, ha escrit Maria Aurèlia Capmany, que siguin Joan Triadú i Josep Palau i Fabre, «dos homes joves, compromesos amb la nova generació d'escriptors» els que «editin, pel seu compte i risc, i d'amagatotis», el primer llibre de poemes de Salvador Espriu, escrit entre el març de 1944 i el maig de 1945. Triadú ha explicat que va ser Palau qui va convèncer Espriu de publicar-lo i que el poeta «ja estimava, abans de veure'l acabat, aquell llibre seu que donava fe de la represa, en unes circumstàncies tan diferents, de la seva vida d'escriptor», fins que, «a la primavera de 1946», el llibre va aparèixer «sense peu d'impremta i amb el nom editorial de "La Sirena", una fantasia».

L'impacte d'aquest primer llibre de poesia en vers va ser prou considerable: «en una terra òrfena de jerarquies, en una Universitat buida de mestres, la nova generació es gira devers aquell que no està disposat a afalagar-la. Els llibres de poemes d'Espriu —*Cementiri de Sinera*, *Les cançons d'Ariadna*— passen de mà en mà», escriu Capmany. La fascinació del públic de l'època pels primers llibres de poesia d'Espriu és imputable, segons explica Vallverdú al pròleg a l'edició d'Edicions 62 del *Cementiri de Sinera*, a tres de les seves característiques definitòries: el caràcter elegíac dels poemes, el valor moral que el seu autor confereix a la literatura i la fidelitat inconsútil al país que l'amara; trets distintius que van fer que, «enmig d'un panorama poètic en què predominaven la metafísica i el sentimentalisme, la tradició i el preciosisme», la poesia d'Espriu toqués la fibra de les noves generacions de la postguerra: quan Josep Pedreira tria, el 1949, *Les cançons d'Ariadna* per obrir la prestigiosa col·lecció «Óssa Menor», ho fa, diu, perquè «Riba, Carner i Foix, encara que admirats, no els sentia tan a prop de la meua sang com hi sentia Salvador Espriu».

Pretextos

En el títol del llibre apareix, per primer cop en l'obra d'Espriu, el terme «Sinera», anagrama d'«Arenys» de Mar, vila que Espriu tria com a punt de partença per a l'elaboració del seu mite, segons va dir ell mateix, per tres motius: perquè «és la vila d'on procedeixen tots els meus llinatges, excepte un, almenys des de la segona meitat del segle XVIII. Perquè allí vaig passar els llargs estius de la meua infantesa. Perquè Arenys és una molt bonica població i encara ho és més el seu paisatge». Els tres motius arguïts per Espriu, efectivament, donen l'abast geogràfic (el paisatge), temporal («des de la segona meitat...»), personal («la meua infantesa») i col·lectiu («els meus llinatges») simbòlics del terme, que seran alguns dels eixos principals sobre els quals es bastirà *Cementiri de Sinera*. El topònim, d'altra banda, ve acotat pel substantiu «cementiri», que avança el motiu central del poemari, punt de partida i d'arribada tant de l'itinerari físic del jo poètic com de la reflexió del llibre i té la funció cohesionadora de designar l'espai en què se situaran els textos. La

unió dels dos termes a través de la preposició «de» en destaca les divergències (*Cementiri* 'lloc dels morts' ≠ *Sinera* 'lloc dels vius', p.e.), alhora que insinua un acostament dels dos significats que després es veurà ratificat en l'obra (*Sinera* ≈ *Cementiri*).

El lema del llibre («I totes les filles de cançó seran humiliades») és la traducció de l'espanyol d'*Eclesiatès* 12: 4 en la famosa versió de Casiodoro de Reina i Cipriano de Valera. El mateix Espriu ha explicat repetides vegades la importància que té per a ell aquest llibre bíblic: «diuen els savis que el seu valor literari és més aviat escàs, però a mi em va com l'anell al dit». De les diferents interpretacions que es puguin donar al subjecte de la cita, s'imposa l'evidència que ha de referir-se a l'expressió, a la llengua —catalana, lògicament— i, amb ella, al món que aquesta ordena.

Unitat

La crítica també ha remarcat unànimement el caràcter unitari del llibre, els poemes del qual, numerats amb xifres romanes, vindrien a ser «moments» diferents d'un sol text. La prova està que quan Espriu en l'enregistrament per la Fundació hispànica de la Biblioteca del Congrés de Washington el juny de 1984 recita el llibre no llegeix els números que fan de títol dels poemes (la gravació es pot consultar al Còrpus Literari Digital de la Càtedra Màrius Torres). Tanmateix, l'argument, per dir-ne d'alguna manera, sobre el qual descansa el llibre n'és un dels més importants: un itinerari real i explícit, que comença al primer poema amb un verb en futur i en primera persona («Passejaré », I: 5), gairebé com una invitació al lector a compartir el viatge, i acaba al darrer poema, quan el poeta descansa dins la tomba. Una passejada real, doncs, per *Sinera*, que té com a destí el cementiri i que Espriu carrega de simbolismes diversos.

Però són molt més els elements que, al mateix temps que donen cohesió al llibre, el singularitzen i n'esdevenen trets característics. Ho és, per exemple, la reunió de sèries de poemes formant cicles com el del pas del dia (XII-XVI), de les estacions (XVIII-XXI), etc., com també l'enllaç dels poemes amb la represa de motius dels immediatament anteriors, ja des dels primers poemes: a II: 2-4 i 8, els termes «mar», «turons», «vinya», «rials» i «recordo», reprenen els del poema anterior, v. 7, 2, 3, 1 i 4, respectivament.

Ho és també l'ús d'una imatgeria recurrent (com ara el marbre, les barques —amb sentits diferents—, els xiprers, etc.), sobretot a partir d'elements presos del paisatge de *Sinera*: de la geografia física (els puigs del Montalt, del Mal Temps i de la Pietat, la platja i el mar, els rials), de la vegetació (pins, vinya, pàmpols, aloc, boixos, arços, grèvol), etc. Una imatgeria que, com va assenyalar Delor (1993: 475-476), remet al concepte de *pàtria* que el mateix Espriu va exposar a la part que va redactar («Tiempos antiguos») de la *Historia general* d'Alberto del Castillo (1943): «Patria es, para el genuino griego (quizá también, en general, para el auténtico mediterráneo), la ciudad donde nacieron y murieron los antepasados, donde él nació y morirá en su día, y el terreno circundante que el ojo abarca sin esfuerzo y comprende hasta en sus menores detalles: la fuente, el suelo casi yermo, sol en el polvo, cipreses, el reducido trigal, junto al camino, entre olivos plomizos. Un viñedo que sube por la ladera de un monte, ya confín. En el fondo, el mar, sembrado de islas, sin horizontes amplios, de navegación sin riesgo. Placidez, equilibrio, medida, orden, complacencia por lo concreto, horror al exceso: he aquí conceptos y reacciones que tal paisaje sugiere y motiva». El fragment és important pel sentit generalitzador que li dóna el mateix autor (aplicable, doncs, a *Sinera*: «quizá también [...] para el auténtico mediterráneo»), pel sentit etimològic que amara l'ús espriuà del terme («la ciudad donde nacieron y murieron los antepasados, donde él nació y morirá en su día», és a dir: *pàtria* = 'terra dels pares' del poema XXVI) i per la identificació amb un espai reduït («el terreno circundante que el ojo abarca sin esfuerzo»: poema VIII) i amb un paisatge concret (que coincideix amb el d'Arenys: poema II).

La recurrència d'uns trets estilístics ben definits coadjuva també a la coherència del poemari. Són

especialment rellevants el recurs als superlatius en *-íssim* (als poemes III, V, XV, XXII, XXVI) i a l'adjectiu *difícil* (VIII, X, XXVII) poc utilitzat en poesia i que Espriu podria haver pres de Rosselló-Pòrcel, però sobretot a l'ús de substantius sense article al davant: el poema IV en pot donar el paradigma, perquè els substantius que hi apareixen («dies», «sols», «tartanes», «olors», «mar», «estius», «oratge», «foc», «paraules», «cendra») ho fan sense l'article, tret dels que es refereixen al jo poètic (que porten el que prescriu el possessiu tònic: «els meus ulls», «el meu record», «els meus dits», «els [meus] llavis») i el que tenen un fort contingut simbòlic («els rials» i «la rosa»).

L'explotació de determinats camps semàntics, en totes les seves formes i versions, és un altre aspecte que confereix unitat al volum, sobretot el de la lentitud, fins al punt que els poemes semblen instantànies d'una pel·lícula a càmera lenta. Aquest procés —el de la ralentització temporal— podria ser el resultat de la lluita del poeta contra el pas del temps, de la voluntat de fixar literàriament el temps de l'Arenys mític: Sinera, i s'aconsegueix amb l'explotació de l'esfera semàntica de la lentitud i la quietud, mots quasi sinònims per a Espriu; no pas casualment, el vers III: 12 («al llarg de quiets crepuscles») es converteix, a la tercera edició del llibre, per evitar la sinèresi de les dues primeres, en «al llarg de lents crepuscles». Així, l'adjectiu «lent» és dels més repetits al llibre (apareix a II, III, XI, XV, XXV i XXVIII) i, al seu costat, s'imposa el regne de la calma (des del primer al darrer poema: «en calma», a I i XXX, passant per «s'encalmen» a XIII), on el moviment és sempre pausat (escampar, estendre, a III, XV i XIX) o, fins i tot, no hi ha moviment, a través dels adjectius («immòbil», a I i XXIII) o de l'absència de verb, o de la presència de verbs conjugats en temps, per entendre'ns, «poc temporals», com ara els presents de II i III, que són més «descriptius» que «narratius».

Estructura

Des de Castellet, la crítica ha anat repetint que «a *Cementiri de Sinera* hi ha tres punts de vista i un sol objectiu: el cementiri vist des de fora, des de Sinera» (I-VII), «des de dins» (VIII-XXV) i «des de l'interior de la tomba» (XXVI-XXX). La divisió és efectivament vàlida, si bé, a jutjar del que diuen els textos, sembla més aviat que als set primers la visió és de Sinera des de Sinera: el futur de I: 5 («Passejaré per l'ordre / de verds xiprers immòbils»), la descripció de l'acció de V: 1-3 («Pels portals de Sinera / passo captant engrunes / de vells records») i el present de VII: 9-10 («Per contemplar-los pujo / on el xiprer vigila») semblen especificar que el poeta *encara no hi és*, al cementiri.

Els set primers poemes dibuixen dues Sineres: la de la «petita pàtria» del passat, «dels dies / que són passats per sempre» (II: 1, 8-9), actualitzada a través del record, i la de la «pàtria» actual, «que mor amb mi» (III: 9-10), que constituïran el llegat del poeta: «Et deixo», diu a XXVI: 1-3, el que ara és «sepulcre vastíssim» i que «abans» fou «terra dels pares». A més, en aquests poemes pren cos una descarnada declaració de fidelitat al país, a la pàtria (en el mateix abast que Espriu exposava a la *Historia general*): «Quina petita pàtria / encercla el cementiri! [...]. No estimo / res més» (II: 1-2, 5-6), una fidelitat que es viu a flor de pell, amb cadascun dels sentits (IV).

Els catorze poemes següents (VIII-XXI) estan enllaçats per una barreja difuminada (*Cementiri* ≈ *Sinera*) d'elements de fora (VIII) i de dins del cementiri (IX), amb una primera sèrie centrada en el temps meteorològic (al vespre arriba la pluja a VIII - a la nit el vent s'emporta la tempesta a XI), un altra dedicada al temps cronològic del dia (XII-XVI: matí, migdia, tarda, vespre i nit) i una altra al de les estacions de l'any (XVIII-XXI: estiu, tardor, hivern i primavera), amb un parèntesi que ocupa una posició central del llibre, constituït per una cançó (XVII) que anuncia l'aparició de la mort («La veu de la dama»), que està per sobre del temps («lluny del temps») i que anuncia la desintegració («la cançó de marbre») del món de Sinera («Ai, la barca negra, / que ve pel meu somni / del mar de Sinera!»). En els tres poemes següents (XXII-XXIV) el poeta comença a assumir el fracàs del seu intent d'aprehendre el procés d'ensorrament d'aquest món, fins que al poema XXV declara la inutilitat d'aquest esforç («Captiu del càntic, / el meu esforç inútil») i, al mateix temps, la necessitat

d'expressar-lo («Com necessito / contar-te la basarda / que fa la pluja als vidres!»).

Els cinc darrers poemes (XXVI-XXX) són la constatació d'aquest fracàs: «No lluito / contra l'esforç de viure / no sabent com» (XXVII: 5-7). L'assumpció del propi final («Quan et deturis / on el meu nom et crida» XXX: 1-2) i, amb ell, el de la pròpia col·lectivitat («pàtria / que mor amb mi», III: 9-10) serà el pas previ a qualsevol altra mena de reflexió sobre la condició humana. «No sé el que és la Poesia», escrivia Espriu el 1952, «a no ser una mica d'ajuda per a viure rectament i potser per a ben morir».